Radio Ljubljana v prvem desetletju svojega delovanja – medij, ideologija in inštitucija v luči glasbe

Katarina Bogunović Hočevar in Ana Vončina
Univerza v Ljubljani
University of Ljubljana

1. Medij: izhodišča za razumevanje začetkov Radia Ljubljana

Pričujoči prispevek ponuja vpogled v predvojni Radio Ljubljana in s stališča glasbenosti osvetljuje vpliv evropskega radijskega formata ter zlasti specifičnega lokalnega okolja in njegovih glasbenih danosti na začetke delovanja Radia Ljubljana.

Začetki radijskih postaj segajo nekako v prva leta dvajsetih let prejšnjega stoletja (ZDA 1920, Francija 1921, Nemčija 1923). Radio kot novi medij je bil prvotno zasnovan kot posredovalec političnih in gospodarskih poročil. Zasebne radijske postaje pa so kmalu začele odkrivati njegovo zabavno funkcijo, pri čemer je imela prav glasba precejšnji pomen – bila je glavni nosilec programa med pavzami poročil.¹ Zaradi neustrezne tehnologije je bila uporaba gramofonskih plošč v prvih letih radijskih prenosov omejena, saj se je kvaliteta gramofonskega zvoka ob prenosu v nov medij (zaradi številnih tehničnih pomanjkljivosti aparatur) močno zmanjšala. Za pokrievanje dnevnih glasbenih potreb so denimo v Nemčiji leta 1924 nastali inštrumentalni ansambli radijskih postaj različnih velikosti in tudi z različnimi nalogami: radijski orkester, zbor, plesna kapela, radijski trio, ki se je kot mali ansambel izkazal za zelo uporabnega.² Slednji je prav zaradi omejenega repertoarja igral pretežno priredbe. Pozneje so se pridružili še mali

1 Arnold Jacobshagen in Frieder Reininghaus, ur., *Musik und Kulturbetrieb. Medien, Märkte, Institutionen* (Laaber: Laaber-Verlag, 2006), 47.

2 Prav tam, 48.

radijski orkester (1930) in še radijski šramel orkestri, da bi izpolnili potrebo po zabavni oz. ljudski glasbi.³ Pogojev za dober prenos simfoničnega koncerta iz studija ni bilo, saj prvi mikrofoni masivnega zvoka orkestra niso reproducirali uspešno. Zabavna glasba je bila tako rekoč izhodišče in pomemben del glasbenega programa. V realnosti se je delež glasbe v programu nasploh postopno povečeval, to je veljalo zlasti za delež zabavne glasbe, ki so jo v prvi vrsti sestavljale večne melodije iz operet in drugih priljubljenih napevov.⁴ Poleg ljudske glasbe sta postajala priljubljena še plesna glasba in jazz. Radijski ansambli so v prvih letih delovanja izvajali pretežno lahko glasbo, nova glasba je le redko prišla v program.⁵ Tako imenovana resna glasba je bila na Radiu v zelo občutljivem položaju: po eni strani ni bila razumljena širši publiki, po drugi pa se je zaradi takratnih tehničnih ovir ni moglo kakovostno predvajati. Specifični radijski ansambli so izkazovali potrebo po »specifično radijskem« repertoarju, ki je ustvaril povpraševanje po tovrstnih skladbah. Glasba na radiu je temeljila bodisi na glasbenih prenosih, bodisi na reproduciranju plošč. Delež slednjega se je z razvojem tehnologije plošč v tridesetih letih 20. stoletja povečeval.

V članku Radio na Švedskem iz leta 1947 opredeljuje Henrik Hahr tri tipe ureditve in delovanja Radijev v Evropi.⁶ Prvi tip povsem nadzoruje in vodi vlada; drugega nadzoruje vlada. Pri tretjem pa vlada vodi tehnični del (najbrž je mišljeno, da je lastnica infrastrukture), medtem ko program načrtujejo in vodijo zasebna ali pa polzasebna podjetja, ki so si pridobila koncesijo.⁷ To je med drugim pomenilo tudi to, da so bile karkršnekoli tehnične težave prenosov predvsem problem izvajalca oz. koncesionarja in ne lastnika.

Delovanje Radia Ljubljana v času od ustanovitve do začetka druge svetovne vojne bi nekako najbolj ustrezalo zadnji kategoriji. Radijsko postajo v Ljubljani je v takratni Kraljevini Srbov Hrvatov in Slovencev leta 1928 dobila v 15-letno koncesijo Prosvetna zveza.⁸

3 Prav tam.

4 Prav tam, 54.

5 Prav tam.

6 Henrik Hahr, »Radio Broadcasting in Sweden«, *Hollywood Quarterly* 1, 3 (Autumn, 1947): 11–14, obiskano 15. Februarja 2017, <http://www.jstor.org/stable/1209627>.

7 Prav tam, 11.

8 Arhivsko gradivo Radia Ljubljana se nahaja v Arhivu Slovenije. Glej: Fond Radiotelevizija Slovenije, AS 1215. Celotno gradivo tehničnih enot (škatel) ne sledi kronologiji, čeprav je le-ta sporadično prisotna znotraj posameznih zaporedij škatel. Podatke o delovanju Radia Ljubljana najdemo v t.e. 2 - 5, 8, 10, 54 - 57.

2. Ideologija: družbenopolitični kontekst RL

Imetnike prvih radijskih aparatov v Kraljevni SHS najdemo že leta 1924. To so bili predvsem premožnejši ljudje, bankirji, direktorji, obrtniki, funkcionarji ipd.⁹ V istem času začnejo v Kraljevini delovati različni klubi radioamaterjev, za Slovenijo pa je bil še posebej pomemben poskus inženirja Marija Osane, ki je leta 1926 sestavil prvi radijski oddajnik.¹⁰

Slika 1 in 2: Marij Osana (*Radio Ljubljana* 12, št. 28 (1940), 1.)

Prosvetna zveza, ki je bila krovna kulturna organizacija vseh katoliško usmerjenih društev, je prepoznala pomen novega medija in kot pripravo na ustanovitev in upravljanje radijske postaje, pod svojim okriljem ustanovila gospodarski oddelek in programski oddelek Radia Ljubljana.

Tone Sojar navaja, da je bila jugoslovanska vlada nezainteresirana za širitev novega komunikacijskega medija. Po eni strani ni želela radia vzeti v okrilje svoje administracije, po drugi pa se je upirala koncesijam. Pravi, da je bilo »prej mogoče pridobiti za to tehnično novost patriarha srbske pravoslavne cerkve kot pa ministre«.¹¹

- 9 Knjiga prvih radijskih naročnikov se nahaja v Glasbeni zbirki NUK. Da je bil radio privilegij premožnih ne povedo zgolj imena prvih radijskih naročnikov temveč tudi njihovo število. Dvajseta so bil povojna leta, ko je bila domača industrija skromna in revna. Prav tako je bil radijski aparat določena moda, glede na visoke cene pa predvsem privilegij premožnih.
- 10 Prim. Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 2. Tehnična enota 2 vsebuje pretežno zapise o začetkih Radia pri nas.
- 11 Tone Sojar, »Iz zgodovine našega Radia«, str. 4-5, v: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 2.

Spremembe v političnem vrhu Kraljevine SHS leta 1928 so Prosvetni zvezi omogočile pridobitev koncesije (inženir Osana je bil načelnik v ministrstvu za Pošto telegraf in telefon v Beogradu).¹² V radiofonskem pravilniku, ki ga je leta 1929 izdalo Ministrstvo za PTT v Beogradu, je pravilnik za radijske postaje določal, da so bile vse oddajne postaje pod neposredno kontrolo državne oblasti, ki naj bi ob nadzoru infrastrukture tudi redno nadzorovala oddajanje, trajanje oddaj in njihovo kakovost.¹³ Čeprav si je država pridrževala določene pravice nadzorstva nad postajami,¹⁴ se teh v praksi ni posluževala, saj so koncesionarji pri programski politiki postaj delovali povsem avtonomno.

Prosvetna zveza je, kot najmočnejša organizacija kulturnih društev na Slovenskem, delovala pod okriljem Slovenske ljudske stranke.¹⁵ Ob njej je, za primerjavo delovala še Zveza kulturnih društev, prav tako kulturna organizacija, ki pa je delovala pod okriljem liberalne stranke.

O vlogi političnih strank v kulturni zgodovina Slovencev pričajo poglobljene študije Ervina Dolenca, ki v ozadju različnih političnih prizadevanj in konfliktov prepoznava »stari kulturni boj med liberalizmom in političnim katolicizmom«.¹⁶

Sledijo trije navedki Ervina Dolenca, ki osvetljujejo ozadje ob katerem je začel delovati in je deloval predvojni Radio Ljubljana:

- »Pomembna komponenta strankarske kulturne politike se je kazala v dejavnosti strankarsko ali vsaj ideološko opredeljenih kulturnih organizacij.«¹⁷
- »Večji del kulturnega boja v novi državi se je osredotočil na šolo, ker so oboji ocenili, da je to strateško najpomembnejši boj za prihodnje generacije.«¹⁸

12 Prav tam, str. 6.

13 Jože Zorn, »Kronika Radia Ljubljana za leto 1928–1929«, 25, v: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 56.

14 Sojar, »Iz zgodovine našega Radia«, 8.

15 Prim. Ervin Dolenc, *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1928* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996). Isti, *Med kulturo in politiko: kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnima vojnama* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010).

16 Dolenc, *Med kulturo in politiko*, 94.

17 Ervin Dolenc, »Glavni problemi slovenske kulture v prvi Jugoslaviji«, v *Preteklost sodobnosti: izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino 1999), 92.

18 Ervin Dolenc, »Kulturni boj v Sloveniji«, *Zgodovina v šoli* 14, 1–2 (2005): 18.

- »V dvajsetih letih so se pomena dobre in množične, ne le politične organizacijske mreže zavedali vsi slovenski politiki. «¹⁹

Omenjene misli so še posebej pomenljive za razumevanje ozadja na katerega je bilo vpeto delovanje Radia Ljubljana.

Ko je Prosветna zveza leta 1925 poslala Jugoslovanskemu klubu v Beograd osnutek za radio pravilnik, je zapisala, da naj bi bila radiofonija v Sloveniji namenjena bolj ljudskoprosvetnemu namenu, kakor pa zabavi.²⁰ Po-udarek na ljudskoprosvetnem je bil torej zgolj simptomatično nadaljevanje delovanja PZ, ki je v šolah in izobraževanju prepoznala strateški pomen kulturne in ideološke moči.

Gospodarsko in programsko vodenje Radia je tako prevzel sam vrh zveze, ki je zasnoval širši programski odbor. Ta je dajal smernice za oblikovanje sporeda in skrbel za njegovo uresničitev. Za posamezna področja (za novinarstvo, literaturo, prosveto, šolstvo, zabavo in glasbo) je bila programska skrb dodeljena posameznim referentom, pri čemer je skrb za glasbo oziroma glasbeno uredništvo prevzel dr. Anton Dolinar.²¹

Vsebinsko zasnovo radia je programski odbor dojemal kot nadaljevanje idej Prosветne zveze, ki je v želji po ustanavljanju Ljudske univerze videla eno svojih pomembnih nalog.

19 Dolenc, »Glavni problemi slovenske kulture v prvi Jugoslaviji«, 93.

20 Zorn, »Kronika Radia Ljubljana za leto 1927–1928«, 10. Zorn navaja: »Iz raznih listin, zapisov in izjav izhaja dejstvo, da se je pred ustanovitvijo radijske postaje v Ljubljani za njeno ustanovitev in njeno eksploatacijo zavzemala med prosvetnimi organizacijami edinole Prosветna zveza v Ljubljani. Njen tajnik Vinko Zor pred razpustom Prosветne zveze in predvojni vodja politično gospodarskih oddaj – razen za časa prvega komesariata od 1933 do 1936 l. – je dal med drugim uredniku Radia Ljubljana Niku Kuretu ob šesti obletnici ljubljanskega radia med drugim tudi naslednjo izjavo na vprašanje: »Kako je prišlo do ustanovitve slovenskega radia?« [...] Izjavil je: 'V zapisniku sej PZ / Prosветne zveze / je zapisano, da sem 31. marca 1925 poročal o važni nalogi radia za širjenje narodne prosvete. Pri isti seji se je osnoval radio-klub. [...] Že aprila smo poslali osnutek za radio-pravilnik Jugoslovanskemu klubu v Beograd. Popravili smo ga v tem smislu, da bi naj radiofonija služila pri nas bolj ljudskoprosvetnemu delu kakor zabavi. Prvi vpogled v radiofonijo sem dobil majnika 1926 v Londonu, kjer sem se mudil tri mesece. Ko sem se vrnil iz Anglije, smo začeli v Akademskem domu na Miklošičevi cesti z radio-večeri. Na jesen istega leta sva se vozila z ing. Serneceem od Jesenic do Ljubljane. Ob tej priliki je pogovor nanesel na radiofonijo in gospod inženjer me je opozoril, da bo to vprašanje pri nas kmalu aktualno. In 3. marca 1927 je Prosветna zveza zaprosila za koncesijo. Osnovali smo gospodarski in programski odsek, ki sta začela tekom leta 1927 že pripravljati vse, kar je bilo potrebno za slovensko radiofonijo...'²

21 Prav tam, 16–17.

»Temelj kulturnih programov tvori Ljudska univerza. [...] Ljudska univerza bo potom Radia priredila 360 predavanj, katera tvorijo zaključno celoto. [...] Estetsko bo širila prosveto z glasbenim programom pevske in glasbene umetnosti.«²²

Radio Ljubljana ni postal v Slovenskem okolju le novi medij, ki se je kot gospodarsko podjetje moral prilagajati ekonomskim razmeram trga, temveč je v svojem primarnem poslanstvu uresničeval prosvetno-vzgojno idejo.

V poročilu iz prvega leta delovanja Radia Ljubljana je med drugim zapisano:

»Vsaka postaja ima nekaj samoniklega, sebi lastnega. Tako tudi naša postaja, kakor pravijo inozemski kritiki, se odlikuje tako po ljudsko-prosvetnem programu, kakor tudi po narodno-glasbenem delu programa.«²³

Da je bilo štirideset procentov programa namenjenega prosveti in izobrazbi (jezikovna, kmetijska, gospodinjska, higijenska predavanja itd.) kaže tudi statistično poročilo o oddajah iz leta 1931. Zavest o tem, da sta bili informativna in zabavna funkcija največ enakovredni če ne že podrejeni prosvetni, in da je bil potencialni kapital v domačih rokah, je dajala suverenost in legitimiteto začetnim letom delovanja Ljubljanske radijske postaje. »Logično nujno je bilo in je, da slovenski radio ni delniška družba s tujim kapitalom, ki računa na mastne dividende marveč resnična prosvetna ustanova, ki hoče služiti in dejansko služi prosveti našega ljudstva,« je napisal urednik radijskega glasila Radio Ljubljana Niko Kuret.²⁴

Za osvetlitev razsežnosti delovanja Radia Ljubljana je pomenljiva statistika naročnikov, ki kaže, da je bilo v prvih letih njihovo število majhno.²⁵ Ob upoštevanju dejstva, da je Prosvetna zveza leta 1923 imela najmanj 26.000 članov opažamo,²⁶ da je število naraščalo izjemno počasi. To sugerira misel, da je imel radio kot nova »institucija« v slovenskem prostoru (še posebej ob primerjavi s takratnimi evropskimi razmerami) bolj sporadično

22 Jože Zorn, »Kronika Radia Ljubljana september-oktober 1928«, 16, v: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 56.

23 Zorn, »Kronika Radia Ljubljana za leto 1928–1929«, 14.

24 Niko Kuret, »Dve leti slovenskega radia!«, *Radio Ljubljana* 2, 43 (1930): 1.

25 Statistiko naročnikov je redno objavljalo glasilo Radio Ljubljana, prav tako pa je bila vključena v vsa poročila o delovanju Radia.

26 Prim. Dolenc, *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1928*, 310.

vlogo, saj so njegovo prisotnost, vplivnost in nenazadnje pomen, vsaj navzven, določali potrošniki.

Tabela 1: Statistika radijskih naročnikov (povzeto po France Bizjak: »Kako rastemo in padamo.« *Radio Ljubljana* 12, št. 16 (1940), 1.)

Leto	Število radijskih naročnikov
1924	12
1925	202
1926	615
1927	1108
1. september 1928	2030
31. december 1928	3616
1929	6105
1930	6813
1931	7946
1932	8204
1933	9335
1934	10759
1935	12648
1936	14253
1937	16514
1938	19406
1939	21615

Slika 3: Porast radijskih naročnikov (*Radio Ljubljana* 12, št. 16 (1940), 1.)

V začetku radia še ni bilo kriterijev za vrednotenje programa, zato je razumljivo, da je bilo v prvih letih malo kritičnih poročil o njegovem delovanju. Glasilo Radio Ljubljana, ki ga je ustanovila PZ, je bilo primarno namenjeno objavljanju tedenskih sporedov (vseh treh jugoslovanskih ter 21 evropskih postaj) ter člankov z vsebinskim težiščem na razvoju radiofonije. Ko je bila s političnimi spremembami leta 1933 PZ razpuščena²⁷ (posledično je tudi zgubila koncesijo) in je postajo prevzelo novo (oz. liberalno) vodstvo, je začelo leta 1934 izhajati še eno radijsko glasilo – Naš val. Naš val bi težko razumeli kot vsebinski odgovor na glasilo Radio Ljubljana, prej kot neka- kšno dopolnitev, razširitev, ali pa celo eno od variant konkurenčnega glasi- la. Na ozadju obeh glasil se je uresničevala ideološka bitka dveh nasprotnih političnih drž, zlasti Našega vala, ki je, po tem ko je PZ leta 1935 (po politič- nih zasukih) dobila nazaj koncesijo, skušal njeno delo ocenjevati s kazalni- ki premajhnega števila naročnikov. Diskurz je prešel na raven političnega, ko je eden izmed piscev Novega vala zagovarjal centralizacijo in popolno državno oblast nad radijsko postajo.²⁸

27 Razpustitev Prosvetne zveze je bila posledica hudega unitarističnega pritiska kra- ljeve diktature, ko je oblast leta 1933 razpustila vsa katoliška društva. Katoliške društvene zveze so bile po zamenjavi vlade – z vstopom voditelja SLS Antona Koro- šca v vlado – leta 1935 obnovljene. Glej: Dolenc, »Glavni problemi slovenske kulture v prvi Jugoslaviji«, 93.

Z razpustitvijo Prosvetne zveze je Radio Ljubljana prešel v državno upravo (februarja 1933), kot novi upravnik pa je bil imenovan tričlanski komisariat. Po političnih zasukih leta 1935 je novi minister za PTT Kaluđerić razveljavil odlok o popolnem podržavljenju radijske postaje in dodelil upravljanje le-te nazaj Prosvetni zvezi, ki je z 9. januarjem 1936 ponovno prevzela vodenje Radia Ljubljana. Glej: Jože Zorn: »Kronika Radiotelevizije Ljubljana za leto 1936«, 2–34, v: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 57.

28 V Zornovem poročilu za leto 1936 beremo, da so se od meseca aprila dalje »vrstili mnogi napadi na odločitev vlade, ki je vrnila radijsko ljubljansko postajo v privatno izrabljanje in jo dala v zakup Prosvetni zvezi. Dnevno časopisje tako imenovane napredne smeri, predvsem Slovenski narod in Jutro, tednik Naš val so objavljali protestne sestavke, protestno pismo je poslala Zveza kulturnih društev, senator dr. Kramar pa je napadel odločitev na razpravi v finančnem odboru skupščine. [...] Meseca aprila je bila v skupščini v Beogradu proračunska razprava. Minister Kaluđerić je dejal, da je protest kulturnih slovenskih organizacij proti enostranski rešitvi ljubljanske radijske postaje upravičen in da se bo potrudil za takšno rešitev, ki bo ustrezala splošnim nacionalnim interesom in potrebam. Senator dr. Kramar pa je med drugim izjavil, da se organizacija radiofonije ne bi smela prepustiti v eksploatacijo privatnim družbam. [...] Tik pred proračunsko razpravo v skupščini so tako imenovane napredne kulturne organizacije poslale ministru dr. Kaluđeriću protestno pismo, ker je dal ljubljansko radijsko postajo ponovno v zakup Prosvetni zvezi. Kajti Prosvetna zveza nikakor ne predstavlja niti kulturne Ljubljane niti kulturne Slovenije. Spomenico so podpisali: Sokolski župi Ljubljana in Maribor,

Inštitucija: *glasbenost* Radia Ljubljana

Na mesto urednika glasbe je ob ustanovitvi RL in leto po promociji v doktorja muzikoloških znanosti na Dunaju nastopil dr. Anton Dolinar, ki je ob Mariju Osani ostal na svojem položaju nepretrgoma celotno predvojno radijsko obdobje. Po prevzemu referata je odpotoval na večdnevni obisk dunajskega in praškega radia, z namenom, da bi se seznanil z načinom in metodami dela obeh radijskih postaj. Kot glasbeni izobraženec je poznal in razumel domače glasbene razmere, obenem pa se je zavedal specifičnosti novega medija in značilnih lokalnih glasbenih potreb znotraj le-tega. Med prioritete naloge si je zadal »spraviti do veljave slovensko glasbo«, s poudarkom na slovenski ljudski pesmi in njenih priredbah. Dolinar se je zelo dobro zavedal pomena umetne glasbe,²⁹ obenem pa tudi funkcije radijskega medija, ki je moral ustreči potrebam širših ljudskih množic oz. ekonomskim interesom, kjer se je kvaliteta sprva in predvsem merila s številom naročnikov. Da si je Dolinar želel sistematične urejenosti celega glasbenega programa postane očitno, ko je po dvoletnem delu izjavil, da »programa ni mogoče shematizirati, vnanje razmere ga nujno silijo k nekemu valovanju«.³⁰

Južnoslovenska pevska zveza, Hubadova in Ipavčeva župa, Narodna odbrana, Dramatski društvi v Ljubljani in Mariboru, Oblastna odbora Jadranske straže v Ljubljani in Mariboru, obe Zvezi jugoslovanskih naprednih starešin, Vodnikova družba, Zveza slovenskih fantov in deklet, Zveza kulturnih društev v Ljubljani in Mariboru ter Ciril-Metodova družba. Na protestno pismo so odgovarjali prokatoliški časopisi, Radio Ljubljana pa v VIII/20 - 10. maja z uvodnikom »Kdo so in kaj hočejo.« V: Zorn: »Kronika Radiotelevizije Ljubljana za leto 1936«, 4–9.

- 29 »Naloga našega radia v glasbenem oziru je, da spravi do veljave slovensko glasbo. [...] Zborov in pevskih ansamblov imamo nekaj, radijski orkester je med najboljšimi. Posebno poglavje pač tvorijo pevci solisti. Držimo se načela, naj bolj priznani pevci ne nastopajo prepogosto, ker postane sicer njih nastop prevsakdanji. [...] Šlo mi je vse doslej za to, da ustrezemo čim več odjemalcem. [...] V načrtu za prihodnjo sezijo pa imam sistematično izgradnjo glasbene izobrazbe naših poslušalcev. Uvesti mislim tečaj pevskega pouka (glasovne vaje), ki bo dobrodošel vsakemu našemu, zlasti podeželskemu pevcu. Nujen in важен bo s tem v zvezi tečaj iz glasbene teorije. Prav tako bo dobrodošel tečaj iz harmonije. Za najširše kroge poslušalstva in dvig njih glasbene kulture pa bo важен tečaj iz oblikoslovja, ki bo sistematsko uvažal v razne vrste glasbenih umetnin (sonata itd.) v zvezi s predavanji o splošnih glasbenih vprašanjih, o glasbeni zgodovini, slogu itd. V tem okviru bo treba urejati glasbene programe. Podčrtati moram pri tem razumevanje večine naših glasbenih faktorjev za sodelovanje pri delu naše postaje, zlasti opere in njenega ravnatelja g. dr. M. Poliča, ter Glasbene Matice ljubljanske. [...] Težko je sestaviti stalen program za štirinajst dni naprej. Pri orkestru in predavanjih koncem koncev ni take težave. Težko je s solisti in drugimi opernimi močmi, za katere je težko določiti vnaprej, kdaj morejo biti na razpolago.« »Glasba v našem radiu« pogovor z glasbenim referentom Dr. Antonom Dolinarjem, *Radio Ljubljana* 1, 4 (1929): 1–2.

- 30 »Naši obiski.« *Radio Ljubljana* 3, 4 (1931): 38.

Dolinarjevo delo je možno vrednotiti šele ob temeljitem poznavanju predvojnega glasbenega programa, razmer v katerem je ta nastajal, širine s katero je vstopil v zaprto in po tihem strankarsko razdvojeno slovensko okolje ter vztrajnosti, s katero je postopno pridobival zaupanje domačih profesionalnih glasbenih krogov. Na tej poti je prihod v tujini šolanega glasbenika, perspektivnega, nadarjenega, mladega Draga Maria Šijanca na radio, okrepila institucionalizacijo radijskega glasbenega programa in radijskega orkestra.

Slika 4: Anton Dolinar (*Radio Ljubljana* 11, št. 43 (1939), 1.)

Dvom šolanih glasbenikov v nov medij ni bil le lokalna specifika, temveč vprašanje s katerim so se soočale številne evropske radijske hiše. Skepsa je bila zaradi tehnoloških omejitev reproducirane glasbe vsekakor upravičena, najbrž pa jo je pogojeval tudi strah pred izgubo publike. Ker v domačem prostoru z izjemo opernega orkestra in Godbe Dravske divizije ni bilo profesionalno delujočega orkestra, je domače glasbenike bolj kot negotovost navdajalo nezaupanje in najbrž tudi nepoznavanje razsežnosti razvijajočega se medija (izjema je bil tu Josip Čerin, ki je delovanju radijskega orkestra nasprotoval z mislijo da »poklicnim glasbenikom diletanti jemljejo kruh in zaslužek«³¹). Nezaupanje in zadržanost sta še posebej značilni za starejše generacije skladateljev in glasbenikov (Lajovic, Hubad), ki iz različnih razlogov (tvegamo pomisliti nemara celo iz ideoloških) niso sodelovali

31 Dopis J. Čerina Radiu Ljubljana, 1. 3. 1929. Čerin, Josip. Mapa 6, ovojna mapa Radio, NUK M.

Slika 5: Drago Mario Šijanec (*Radio Ljubljana* 9, št. 7 (1937), 49.)

z Radiem Ljubljana. Generacija glasbenikov rojenih nekje v začetku 20. stoletja je v novi medij vstopila postopno, a suvereno.

Ker ima v radijskem mediju glasba nepogrešljivo vlogo, se bo zadnji del razprave usmeril v polje glasbenosti Radia Ljubljana. To lahko opazujemo na ravni neposrednih oddaj iz studija, radijskih prenosov, predvajanja gramofonskih plošč,³² pozneje pa tudi kritik³³ in glasbenih oddaj o glasbeno-

32 »Za reproducirano glasbo je imel v letu 1932 radijskih glasbeni arhiv na voljo kakšnih 150 plošč s slovensko glasbo, vendar jih je bilo med temi samo okrog 50 uporabnih. Hrvaških in srbskih plošč je bilo v arhivu po kakšnih sto. Tuje / večinoma sposojene / pa so bile pri poslušalcih deležne večje kritike. Razen Radio-orkestra, ki je štel 12 godbenikov, so bile oddaje odvisne od tujih sodelavcev, ki pa so po programu sodeč, radi sodelovali.« V: Zorn, »Kronika Radia Ljubljana za leto 1932«, 5, v: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 56.

O tehničnih in kadrovskih pogojih Radia Ljubljana priča tudi vloga napovedovalcev, ki so poleg napovedovalskega dela pripravljali glasbeni reproducirani program, nastavljali in vrteli gramofonske plošče, izbirali poročila in jih brali; po oddaji pa opravili še spisek izvajanih del za avtorsko pravo. Njihova naloga je bila tudi izplačati izvajalcem honorarje takoj po oddaji. Radio Ljubljana v letih pred drugo svetovno vojno, str. 5, v: Osnutek za kratko kronologijo RTV, v: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 54.

33 Prve kritike sporeda in glasbenih oddaj Radia Ljubljana so začele izhajati leta 1932 v dnevniku Slovenec. Nekaj mesecev kasneje je pri Radiu Ljubljana vlogo kritika prevzel Vilko Ukmar. Glasbena kritika se je pogosteje pojavljala nekje od leta 1934; v časopisu Naš val jo je pod naslovom *Kritičen pregled glasbenega sporeda ljubljanske radijske postaje* pisal L. M. Škerjanc, v časopisu Radio Ljubljana pa jo je redno začel

-zgodovinskih temah, ki so jih pripravljali Anton Dolinar, L. M. Škerjanc, Josip Mantuani, Vilko Ukmar, Srečko Koporc, Slavko Osterc idr.³⁴

Glasbo za neposredne oddaje iz studija je delno priskrbel hišni dvanajst članski orkester,³⁵ delno pa zunanji izvajalci najrazličnejših glasbenih profilov: od profesionalnih glasbenikov, solistov in komornih skupin, amaterskih zborov (pod okriljem PZ je delovala Pevska zveza, ki je združevala 130 zborov³⁶ iz vse Slovenije), do številnih amaterskih glasbenih ljubiteljev – citrarjev, harmonikarjev ter kmečkih godcev in pevcev iz podeželja.

objavljati Vilko Ukmar. Skladatelja sta v svojih kritikah povzemala glavne glasbene točke preteklega tedna ter ocenjevala tako glasbeni spored, kot nastope izvajalcev, kvaliteto izbranih gramofonskih plošč, kakovost zvoka in tehnične nepopolnosti, kot je na primer nerodna postavitve izvajalcev pred mikrofoni. V svojih prispevkih sta obravnavala tudi glasbena predavanja, ponudila svoje nasvete in obveščala o glasbenih zanimivostih drugih radijskih postaj. V tem oziru je Vilko Ukmar svoje delo opisal takole: »S pričetkom izhajanja našega lista v novi sezoni [1934 /33 op. a.] bom skušal zopet na tem mestu kritično spremljati umetnejše glasbeno življenje ljubljanske radijske postaje. Takoj v začetku pripominjam, da ne bom spremljal vsakega nastopa, (da bi se tako ne počutil kdo prezrtega in s tem užaljenega) pač pa bom skušal v teku raznih nastopov zasledovati vse nastopajoče umetnike in opredeljevati vrednost njihovega izvajanja. Na drugi strani pa bom skušal vsaj v glavnih črtah govoriti o glasbeno umetniški snovi sami, o njeni vrednosti, pomembnosti, privlačnosti ali obratno. V tem pogledu bo pač moj cilj isti, kot mora biti cilj vodstva naše postaje z ozirom na odgovornost do vsega slovenskega naroda: vzdrževati izbero glasbenih umetnin za izvajanje na čim dostojnejši višini in usmerjati jo v možni višini proti domači produkciji, pa tudi ne dopuščati, da pada izvajanje pod gladino, ki loči resnega umetnika od neizvežbanega diletanta — vse to, da se nudijo domačim poslušalcem resnične vrednote in da se pred svetom ne damo osramotiti.« Vilko Ukmar, »Nekaj uvoda«, *Radio Ljubljana* 6, 33 (1934): 3.

- 34 Program je ob samostojnih koncertih resne glasbe vključeval tematsko zaokrožene glasbeno-izobraževalne oddaje, ki jih je uvajalo kratko predavanje (narodni večer, večer slovenske glasbe, ljudski večer, varietetni večer, večer ruske, poljske, italijanske glasbe). V prvih letih je koncerte ter oddaje o slovenskih skladateljih uvajal pogosto urednik sam, sčasoma se je število govorcev začelo širiti. V prvih treh letih je bilo na sporedu mogoče prisluhniti posameznim samostojnim glasbenim predavanjem (kot na primer: Stane Vurnik *Uvod v glasbeni svet*; Josip Mantuani *Gerbičev večer*; Anton Dolinar *O slovenskih glasbenih listih*), od leta 1932 naprej pa so poslušalci lahko sledili ciklu predavanj *Uvod v glasbo* L. M. Škerjanca ter *Slovenska glasbena zgodovina* Josipa Mantuanija. V naslednjem letu je predavalo že več različnih skladateljev, med njimi Srečko Koporc, Matija Bravničar, Heribert Svetel, Zorko Prelovec, Mirko Polič, Vilko Ukmar. Vilko Ukmar in Matija Bravničar sta od leta 1935 naprej prevzela kratka predavanja o operi, ki sta jih predstavila med pavzami prenosov.
- 35 Več o tem: Jasna Nemec Novak, »Radijski orkester med leti 1928–1955«, v *Simfonični orkester RTV Slovenija: 50 let*, ur. Matej Venier (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006), 46–77.
- 36 Matjaž Brojan piše, da je radio postal glasnik zborovske pesmi. »Poslušalci so že v letu 1930 želeli vplivati na pogostejše sodelovanje zborov. V domačih ožjih okoljih

Slika 6: Pogled v notranjost velikega studia (*Radio Ljubljana* II, št. 49 (1939), 7.)

Orkester je najprej deloval pod vodstvom Kazimirja Petriča, ki je pripeval tudi precej priredb, zlasti slovenskih ljudskih pesmi, v času političnih sprememb, leta 1933, pa ga je zamenjal in orkester dve leti vodil Danijel Grum, operni kapelnik in korepetitor. Zanimiv je podatek, da naj bi v Grumovem času vsak član orkestra igral po dva inštrumenta. Tako se je osnovna zasedba lahko skrčila na kvintet, ki je izvajal bolj komorno glasbo ali pa se je preoblikovala v večji jazz orkester.³⁷

Radijski orkester je zaradi premajhne zasedbe, pomanjkanja not v svojem dnevnem programu izvajal odlomke iz operet, oper, občasno posameznih stavkov klasicistično-romantičnega repertoarja in tudi slovanske literature, koračnice, valčke, ter zlasti priredbe slovenskih ljudskih pesmi. V poznih večernih urah pa občasno jazz. Orkester je izpolnjeval vsak dan precej glasbenega programa, ker je moral nastopati vedno v živo dvakrat ali celo trikrat na dan. Glasbeni program, ki ga je izvajal, bi lahko označili kot

se zbori niso mogli uveljaviti, saj so njihovim dosežkom lahko prisluhnili le domačini in bližnji sorodniki. Na radiu pa je bilo drugače: z nastopom je tudi širša okolica izvedela za zbor, pevce, pevovodje ... [...] Poslušalci radijskega programa so lahko v posameznem letu slišali po šestdeset in več različnih zborov. Kolikšno je bilo to zborovsko delo (nastopi so bili mogoči samo v neposrednih prenosih v živo, saj snemanj še niso poznali), si lahko samo mislimo. [...] Prenašali so tudi veliko nastopov slovenskih zborov, običajno iz Unionske dvorane, Slovenske filharmonije ali operne hiše.« V: Matjaž Brojan, *Začetki radia na Slovenskem* (Ljubljana: Modrijan, Radio Slovenija, 1999), 56.

37 Zorn, »Kronika Radia Ljubljana za leto 1933«, 13, v: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 56.

Slika 7: Predavateljska soba v studiu (*Radio Ljubljana* 1, št. 9 (1929), 1.)

lahko glasbo, poutpourri različnega in dosegljivega, ne preveč zahtevnega in obenem publiki všečnega. Ko se je leta 1931 orkester skrčil na salonski kvintet, je programska zasnova ostala bolj ali manj enaka. Manjša sprememba je nastopila po ponovni vzpostavitvi radijskega orkestra leta 1933, ko so se tudi zaradi večje dostopnosti notnega gradiva in najbrž novega dirigenta v programu znašla še druga dela, kot denimo odlomki Wagnerjevih in Puccinijevih oper, značilno je tudi povečanje del jugoslovanskih skladateljev. Prav tako je opazna diferenciacija glasbenih žanrov, ki se kaže v naslovih lahka glasba, plesna glasba in radiojazz.

Iz tega izhaja, da sta večji del gostujočih glasbenikov kakor tudi radijski ansambel izvajala lahko glasbo oz. glasbo, ki je po eni strani zadovo-

ljevala pričakovanja širših množic mesta, po drugi pa potrebe prebivalcev podeželja.

Slika 8: Danijel Grum (*Radio Ljubljana* 11, št. 47 (1933), 3.)

Tabela 2: Delež glasbe na radiu (statistika povzeta po *Radio Ljubljana* 10, št. 46 (1938), 8.)

	Izvajana glasba in prenosi (%)	Gramofonske plošče (%)	Skupaj (vsa glasba) (%)	Operna in resna glasba (%)
1929	26,5	24,5	51	8,9
1930	29,4	21,5	50,9	10,2
1931	29,1	21,2	50,3	10,6
1932	32,6	20,1	52,7	11,6
1933	32,7	18,5	51,2	11,2

Delež resne glasbe so v največji meri polnili prenosi iz tujine, posamezni nastopi domačih uveljavljenih glasbenikov, največkrat pevcev ter predvajanje gramofonskih plošč. Opazna je prisotnost mlajše generacije pianistov (Šivic, L. M. Škerjanc, Danilo Švara, Marta Osterc in Marjan Lipovšek; slednji je po številu nastopov že skoraj veljal za hišnega pianista), ki so nov medij sprejeli najbrž brez večjih predsodkov in zadržkov.

Na ravni glasbene reprodukcije je bila dirigentova vloga zelo pomembna. To se ne kaže le v poznejših pravilnikih Radijske postaje temveč tudi v odločilnih premikih, ki so jih nekateri med njimi – zlasti Drago Mario Šijanec – v delu z orkestrom uresničili. Velikega pomena je bila uvedba stalnih prenosov med tremi jugoslovanskimi postajami (1930).³⁸

38 Jože Zorn, »Kronika Radia Ljubljana za leto 1927–1928«, str. 4, v: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 56.

STATISTIČNI PODATKI ZA LETO 1929.			STATISTIČNI PODATKI ZA LETO 1930.			STATISTIČNI PODATKI ZA LETO 1931.			STATISTIČNI PODATKI ZA LETO 1932.			STATISTIČNI PODATKI ZA LETO 1933.		
Operna glasba	40	1,7%	Operna glasba	41	1,7%	Operna glasba	59	2,0%	Operna glasba	39	1,6%	Operna glasba	63	1,9%
Operetna glasba	32	1,3%	Operetna glasba	32	1,3%	Operetna glasba	41	1,3%	Operetna glasba	35	1,5%	Operetna glasba	61	2,3%
Resna glasba	170	7,2%	Resna glasba	220	8,9%	Resna glasba	265	9,6%	Resna glasba	205	8,6%	Resna glasba	255	9,3%
Lahka glasba	245	10,3%	Lahka glasba	280	11,4%	Lahka glasba	335	12,2%	Lahka glasba	290	12,2%	Lahka glasba	363	13,3%
Narodna glasba	95	4,0%	Narodna glasba	90	3,7%	Narodna glasba	135	4,9%	Narodna glasba	85	3,6%	Narodna glasba	100	3,7%
Pisna glasba	40	1,7%	Pisna glasba	50	2,1%	Pisna glasba	65	2,4%	Pisna glasba	45	1,9%	Pisna glasba	60	2,2%
Drame	21	0,9%	Drame	18	0,7%	Drame	18	0,7%	Drame	18	0,7%	Drame	25	0,9%
Komedije	12	0,5%	Komedije	6	0,2%	Komedije	10	0,3%	Komedije	9	0,4%	Komedije	15	0,6%
Recitacije in proza	8	0,3%	Recitacije in proza	8	0,3%	Recitacije in proza	7	0,2%	Recitacije in proza	8	0,3%	Recitacije in proza	9	0,3%
Poučna predavanja	230	9,7%	Poučna pred. (kmet. ure itd.)	285	11,6%	Poučna pred. (všete tudi kmet. ure)	330	12,0%	Poučna pred. (všete tudi kmet. ure)	265	11,1%	Poučna pred. (všete tudi kmet. ure)	330	12,1%
Nacionalne ure	13	0,6%	Nacionalne ure	19	0,8%	Nacionalne ure	110	4,0%	Nacionalne ure	12	0,5%	Nacionalne ure	19	0,7%
Tuji jeziki	71	3,0%	Tuji jeziki	70	2,9%	Tuji jeziki	18	0,6%	Tuji jeziki	69	2,9%	Tuji jeziki	74	2,7%
Borza in trgovske vesti	61	2,6%	Borza in trgovske vesti	58	2,4%	Borza in trgovske vesti	65	2,3%	Borza in trgovske vesti	55	2,3%	Borza in trgovske vesti	60	2,2%
Casopisne vesti	380	16,0%	Casopisne vesti	380	15,5%	Casopisne vesti	375	13,7%	Casopisne vesti	79	3,3%	Casopisne vesti	83	3,0%
Specijalni prenosi in aktualnosti	21	0,9%	Specijalni prenosi in aktualnosti	24	0,9%	Specijalni prenosi in aktualnosti	30	1,1%	Specijalni prenosi in aktualnosti	375	15,7%	Specijalni prenosi in aktualnosti	392	14,4%
Otroške ure	18	0,8%	Otroške ure	18	0,7%	Otroške ure	21	0,8%	Otroške ure	21	0,9%	Otroške ure	24	0,9%
Zenske ure	30	1,3%	Zenske ure	25	1,0%	Zenske ure	24	0,9%	Zenske ure	16	0,6%	Zenske ure	21	0,7%
Telovadba	62	2,6%	Telovadba	64	2,6%	Telovadba	65	2,4%	Telovadba	25	1,0%	Telovadba	28	1,0%
Solske ure	72	3,0%	Solske ure	60	2,5%	Solske ure	68	2,5%	Solske ure	64	2,7%	Solske ure	67	2,5%
Meteorološke vesti	580	24,5%	Meteorološke vesti	520	21,2%	Meteorološke vesti	552	20,1%	Meteorološke vesti	50	2,5%	Meteorološke vesti	64	2,3%
Gramofonske plošče in tonfilmi			Gramofonske plošče in tonfilmi			Gramofonske plošče in tonfilmi			Gramofonske plošče in tonfilmi			Gramofonske plošče in tonfilmi		
Skupaj 2370 ur 100%			Skupaj 2453 ur 100%			Skupaj 2747 ur 100%			Skupaj 2390 ur 100%			Skupaj 2731 ur 100%		

Slika 9: Statistični podatki za leto 1929, 1930, 1931, 1932 in 1933 (*Radio Ljubljana* 10, št. 46 (1938), 8.)

Slika 10: Mladi pianisti na Radiu Ljubljana (po vrsti: *Radio Ljubljana* 12, št. 14 (1940), 2.; *Radio Ljubljana* 10, št. 48 (1938), 5.; *Radio Ljubljana* 11, št. 19 (1939), 2.; *Radio Ljubljana* 4, št. 45 (1932), 386.)

Slika 11: Radijski orkester – večer zabavne glasbe (*Radio Ljubljana* 9, št. 18 (1937), 154.)

Ob ljubljanski Operi je Radio Ljubljana postal edini delodajalec (domačim) profesionalnim glasbenikom, ki so z letom 1935 začeli nastopati na javnih koncertih v okviru Ljubljanske filharmonije. Prav tako je začel spodbujati in nabirati po eni strani za takratni čas specifičen „radijski“ repertoar, po drugi pa novo domačo simfonično literaturo.

V kontekstu pričujoče razprave je bilo razvidno, da se je glasbenost prvega radia pri nas uresničevala heterogeno in večplastno, pri čemer je dajala prednost vključevanju, prisotnosti različnega. Ob poznavanju radijskega formata v tujini in specifično lokalnih glasbenih razmer je krmarila med zahtevami ekonomskega trga oz. prilagajanju pričakovanjem poslušal-

cev ter hotenjem po vključevanju domače glasbene elite v novi medij na način ozaveščanja o sodobni domači ustvarjalnosti. Radijska glasbenost je izoblikovala novo funkcijo glasbe s tako imenovano „radijsko glasbo“, ta pa je slonela na popularni lahki in popularni „narodni“ glasbi. Tako kot na tujem je tudi doma radio odprl vrata prihajajoči vseglasbeni industriji.

Bibliografija

- Arhivsko gradivo Radia Ljubljana. Fond Radiotelevizija Slovenije, AS 1215, tehnične enote 2–5, 8, 10, 54–57.
- Jacobshagen, Arnold in Reininghaus, Frieder, ur.. *Musik und Kulturbetrieb. Medien, Markte, Institutionen*. Laaber: Laaber-Verlag, 2006.
- Dolenc, Ervin »Glavni problemi slovenske kulture v prvi Jugoslaviji«. V *Preteklost sodobnosti: izbrana poglavja slovenske novejšje zgodovine*, ur. Zdenko Čepič. Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 1999, 86–94.
- Dolenc, Ervin. *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1928*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.
- Dolenc, Ervin. »Kulturni boj v Sloveniji«. *Zgodovina v šoli* 14, 1–2 (2005): 14–21.
- Dolenc, Ervin. *Med kulturo in politiko: kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnim vojnama*. Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino, 2010.
- Dopis J. Čerina Radiu Ljubljana, 1. 3. 1929. Čerin, Josip. Mapa 6, ovojna mapa Radio, NUK M.
- Hahr, Henrik. »Radio Broadcasting in Sweden«. *Hollywood Quarterly* 1, 3 (Autumn, 1947): 11–14. Obiskano 15. februarja 2017. <http://www.jstor.org/stable/1209627>.
- Kuret, Niko. »Dve leti slovenskega radia!«. *Radio Ljubljana* 2, 43 (1930).
- Kuret, Niko. »‘Glasba v našem radiu’ pogovor z glasbenim referentom Dr. Antonom Dolinarjem«. *Radio Ljubljana* 1, 4 (1929).
- »Naši obiski«. *Radio Ljubljana* 3, 4 (1931).
- Nemec Novak, Jasna. »Radijski orkester med leti 1928–1955«. V *Simfonični orkester RTV Slovenija: 50 let*, ur. Matej Venier. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006, 46–77.
- Osnutek za kratko kronologijo RTV. V: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 54.
- Radio Ljubljana. Knjiga naročnikov 1924–1930. Rokopis. NUK M.
- Sojar, Tone. »Iz zgodovine našega Radia«, 4–5. V: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 2.

Ukmar, Vilko. »Nekaj uvoda«. *Radio Ljubljana* 6, 33 (1934).

Zorn, Jože. »Kronika Radia Ljubljana september–oktober 1928«, 16. V: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 56.

Zorn, Jože. »Kronika Radia Ljubljana za leto 1928–1929«, 25. V: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 56.

Zorn, Jože. »Kronika Radiotelevizije Ljubljana za leto 1936«, 2–34. V: Arhiv Slovenije, AS 1215, Fond Radiotelevizija Slovenije, t.e. 57.³⁹

39 Poglavje je nastalo kot del projekta J6-7180, ki ga je sofinancirala Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
This chapter is part of the project J6-7180 funded by Slovenian research agency ARRS.